

נשים במצות ביכורים

ראשי פרקים

- א. נשים מביאות ולא קוראות
- ב. ביכורים – מצוה שהזמן גרמא?
- ג. מקרא ביכורים על ביכורי אשתו

א. נשים מביאות ולא קוראות

במשנה בביכורים א, ה נאמר:

האפוטרופוס והשליח והעבד והאשה וטומטום ואנדרוגינוס,
מביאין ולא קורין משום שאינם יכולים לומר "אשר נתת לי ה".

נראה שכל אותם המנויים במשנה, חיובם להביא ביכורים מדאורייתא, אלא שהתורה מיעטה אותם מקריאה, מאחר שאינם יכולים לומר "אשר נתת לי ה" (דברים כו, י). שהרי אם הם אינם חייבים להביא מדאורייתא, לא היה צורך למעטם מקריאה, שהרי אין קריאה בלא ביכורים. אלא ודאי מן התורה חייבים בהבאה ובאה התורה ומיעטם רק מקריאה מהטעם דלעיל.

אבל כתבו אחרונים¹ שכל אותם המנויים במשנה עליהם נאמר שמביאים ולא קורין, חיובם להביא הוא רק מדרבנן. זאת מאחר שכשם שנתמעטו מדאורייתא מקריאה מפני שאינם יכולים לומר "אשר נתת לי ה" – כך צריך לומר שנתמעטו מדאורייתא גם מהבאה, שם נאמר: "אשר תביא מארצך אשר ה' אלקיך נותן לך", והם: האפוטרופוס והשליח והעבד שהקרקע לא שלהם; והאשה והטומטום והאנדרוגינוס שלא קיבלו נחלה בארץ ולא קרינן בהם "מארצך". לפיכך מן התורה כולם פטורים מהבאה, והוא הדין שהמשנה היתה יכולה למעטם מהבאה מפסוק זה, אלא שתקנו חכמים הבאה ולא תקנו

1. ראה: הרב יצחק הכהן ארונובסקי, מנחת יצחק, פירוש לספר החינוך מצוה צא.

נשים במצות ביכורים

קריאה, והביאה המשנה את הכתוב כאסמכתא למעט מקריאה. ומה שלא תקנו רבנן גם לקרוא מקרא ביכורים, הוא משום שזה נראה כשקר, וכמו שנאמר בבא בתרא פב ע"א שאינם יכולים לומר ולקרוא "מן האדמה אשר נתת לי ה'".

אמנם במכילתא (פרשת משפטים, כ) מרבה מפסוק הבאה בלא קריאה מן התורה לכל אותם המנויים במשנה. וזה לשונם:

"אשר ה' אלקיך" – להוציא גרים ועבדים [שלהם לא נתן הקב"ה הארץ, ואע"פ שקנו קרקע אין מביאין]. "נותן לך" – להוציא נשים טומטום ואנדרוגינוס [דמשמע דוקא זכרים ולאפוקי נשים, וטומטום ואנדרוגינוס דלאו זכרים ודאים]. משמע מוציאם שלא יקראו ושלא יביאו? ת"ל "תביא בית ה' אלקיך" מכל מקום. ומה הפרש בין אלו לאלו? – אלו מביאים וקורין ואלו מביאים ואינם קורין.

פירוש: מאחר שריבה מ"תביא" הבאה לכל, מה הפרש בין כלל מביאי הביכורים לבין אלו שבמשנה, הרי סוף סוף הכל מביאים? תשובה: אלו מביאים וקורים ואלו המנויים כאן מביאים ואינם קורין. וצ"ל שהטעם שאינם קורין מאותו טעם שכתוב במשנה שאינם יכולים לומר "אשר נתת לי ה'".

מהמכילתא עולה שחיוב הבאתם הוא מדאורייתא אע"פ שאינם בקריאה. אבל יתכן שדרשות אלה אינן אלא אסמכתות בעלמא ועיקר הבאתן של נשים הוא מדרבנן.

ב. ביכורים – מצוה שהזמן גרמא?

ביחס לנשים כתב החינוך במצוה צא: "ונוהגת בזמן הבית בזכרים". והקשו עליו, הרי נאמר במשנה בביכורים א, ה שנסים מביאות ביכורים, רק מקריאה נתמעטו. וצריך לומר שגם החינוך מודה שעיקר חיוב הבאתן מדרבנן, אם כי קשה על החינוך, שהיה לו לכתוב זאת במפורש כמו שכתב שם: "ומדרבנן היו מביאים ביכורים מערי סיחון ועוג ומסוריא".

ונראה שדעת החינוך שנסים פטורות מהבאת ביכורים הוא לא מטעם שלא קבלו חלק בארץ, אלא משום שזו מצוה עשה שהזמן גרמא, שהרי זמן הבאת

הרב צבי שלושץ

ביכורים הוא מעצרת ועד החג ולכל היותר עד חנוכה ומשנה ביכורים א, ו. לכן כתב החינוך שנוהגת מצוה זו רק בזכרים. אמנם עדין קשה לשיטת החינוך שאפילו מדרבנן פטורות נשים מהבאת ביכורים, מה יענה על משנתנו וברייתא מפורשת שנשים מביאות ואינן קוראות.

על עצם דין המשנה יש לתמוה מנין למשנתנו שנשים מביאות ביכורים, אולי הכתוב מיעטן לגמרי. ומה שמצאנו שהברייתא ריבתה אותן להביא מ"תביא", היינו לאחר ששנינו כן במשנה, באה הברייתא ומפרשת דברי המשנה בדרשת אסמכתא, אבל עדין יש להקשות על המשנה מנין שנשים חייבות להביא ביכורים, והרי מצוה זו היא מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות.

הרב נח חיים צבי ב"ר אברהם מאיר ברלין, בספר מעין החכמה (דף קלז הערה 97),² משיב על פי המכילתא הדנה מנין שאיסור בשר בחלב נוהג בזמן הזה ונוהג גם בחו"ל, אולי אין איסורו רק בזמן שבית המקדש קיים ובארץ ישראל? משום שהוקשו בשר בחלב לביכורים שנאמר "ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלקיך לא תבשל גדי בחלב אמו". (שמות כג, יט; לד, כו). וכמו שמצות ביכורים נוהגת רק בזמן הבית ובארץ ישראל דווקא, כך נאמר שאיסור בשר בחלב יהיה נוהג רק בא"י ובזמן המקדש? ודנה המכילתא "במה מצינו" מנבילה שנאמר "לא תאכלו כל נבלה" (דברים יד, כא) ונאמר "לא תבשל גדי" מה נבילה נוהגת בין בארץ ובין בחו"ל בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית, אף בשר בחלב יהיה נוהג כן.

גם התוס' בבבא בתרא פא ע"א ד"ה ההוא, השתמשו בהיקש זה הפוך להקיש ביכורים לבשר בחלב. התוס' הקשו למה לומדים מהפס' "ארצך" שבא למעט ביכורים בחו"ל, נאמר שביכורים זו מצוה התלויה בארץ שאינה נוהגת בחו"ל. ומתרצים משום דהוקשו ביכורים לבשר בחלב הכתובים באותו פסוק, והיה מקום לחשוב שיהיו נוהגין בחו"ל, לכן ממעטים מהמילה "מארצך" – ולא מחוץ לארץ.

2. אב"ד ור"מ דק"ק אה"ו, דפוס רעדלהיים שנת ה' תקס"ד, הוצאה (צילום) חדשה בתוספת מפתחות לסדר המצוות, ברוקלין ניו יארק, תשמ"ב.

נשים במצות ביכורים

לפי"ז יש לומר שעל פי אותו היקש יש לחייב נשים בהבאת ביכורים, כיון שהוקשו ביכורים לבשר בחלב נקיש גם לחייב נשים בביכורים, שכל שישנו באיסור בשר בחלב ישנו בהבאת ביכורים. ומאחר וגם על נשים נאסר בשר בחלב, הן שייכות גם בהבאת ביכורים, אע"פ שמצות ביכורים היא מצות עשה שהזמן גרמא, ההיקש מחייבו. כמו שלמדנו חיוב לנשים באכילת מצה בלילה הראשון של פסח מאותו טעם, שכל שישנו באיסור אכילת חמץ, ישנו בקום אכול מצה (פסחים מג ע"ב), אע"פ שאכילת מצה הוי מצות עשה שהזמן ג.

מהיקש זה ידעה המשנה לחייב נשים בהבאת ביכורים, למרות שהמצוה הזאת היא זמנה גרמא. אלא שצריך לומר שהחיוב לנשים הוה מדאורייתא, אלא שנתמעטו מקריאה בלבד. ההנחה שהבאת ביכורים היא מצות עשה שהזמן גרמא, היא בניגוד למה שכתב הרב אריה לייב ממיץ, בספר טורי אבן למגילה כ ע"ב ד"ה ולוידוי ולמעשר, והביאו ר' עקיבא איגר בתוספותיו למשניות למשנה זו:

דדוקא מצוה שאינה נוהגת בכל זמן מצד עצמו זהו מקרי זמן גרמא. אבל הא דתנן דמן חנוכה ואילך אינו מביא, אינו מצד עצמו של הימים שגורמים שאינם בני הבאה, אלא דבר אחר גורם להם, שאין מצויין על פני האדמה עוד. ואילו היו מצויין עוד על פני השדה היו הימים ימי הבאה. וכן הא דאחר החג אינו זמן קריאה אינו מצד עצמן של הימים אלא דבר אחר גורם להם דאין קריאה אלא בזמן שמחה שזהו בזמן קצירה ולקיטה שאדם שמח בהם. ואילו היה גם אחר החג זמן קצירה ולקיטה היה באמת ראוי לקריאה, הלכך לאו מצות עשה שהזמן גרמא נינהו משום הכי נשים מביאות.³

אלא שמטעם אחר רצה בעל טורי אבן לומר שהבאת ביכורים הוי מ"ע שהזמן ג, מטעם שאינה נוהגת בלילה. ולא רק לשיטת הר"ן במגילה כ ע"ב

3. במשנה ראשונה שם הקשה למה צריך מיעוט לנשים תיפוק ליה דהוה מצות עשה שהזמן גרמא? ותירץ "דהכא כתיב ולביתך לרבות אשה". ומ"ש שם עוד "וצריך מיעוט ולביתך מוקמינן שבעלה מביא" לא הבנתי דבריו.

הרב צבי שלושיץ

שסובר שמקרא ביכורים אינה בלילה, כל שכן ההבאה אינה בלילה, שהרי ההבאה עיקר והקריאה טפלה, וכיון שהקריאה הטפלה אינה אלא ביום כל שכן ההבאה צריכה להיות ביום, מאחר ולא מצינו טפל חמור מן העיקר. אלא אפילו שלא כדברי הר"ן שקריאת מקרא ביכורים נוהגת גם בלילה, מ"מ ההבאה צריכה להיות ביום דוקא, מאחר וביכורים צריכים תנופה בשעת הבאתן ותנופה אינה אלא ביום (מגילה כ ע"ב).

אך בעל טורי אבן דוחה סברא זו ומחדש שביכורים אף אם לא נוהג בלילה משום שאי אפשר להניפם בלילה – אין זה מצות עשה שהזמן גרמא. והטעם משום שביכורים מצותן אינה אלא פעם אחת על הפירות הללו, ואם הביאם למקדש ביום פקע מצותן לעולם מפירות הללו. ואע"ג שאין מצותן בלילה, אין הלילה מפסיק חלות המצוה מן הפירות ולא מבטלות מן האדם חיוב המצוה כמו ציצית או תפילין. ואצל מצות ביכורים המצוה ממשיכה לחול גם הלאה אלא שאם כבר הביא ביכורים אין פירות שיחולו עליהם, משום כך לא נחשבת מצוה זו למ"ע שהזמן גרמא.⁴

מכאן שלדעת הטורי אבן ורע"א אין בביכורים פטור של מ"ע שהזמן גרמא, ונשים חייבות בהבאת ביכורים מדאורייתא, ומה שאינן קוראות אין לזה זיקה להבאה כי הן שתי מצוות נפרדות: מצות הבאה לחוד ומצות קריאה לחוד.⁵ ולא שייך לומר כל ביכורים הראויים לקריאה אין קריאה מעכבת, וביכורים שאינם ראויים לקריאה מעכבת בהם את הביכורים (מכות יח ע"ב), מאחר שהרי הביכורים עצמם האשה מביאה על מנת שלא לקרא עליהם, זאת מפני שאשה אינה קוראת שלא יכולה לומר "אשר נתת לי", ומתחילה לא הווי ראויה לקריאה – ואין קריאה מעכבת בהם כדפירש רשב"ם בבבא בתרא פא ע"ב ד"ה כל הראוי לבילה.

מכאן שיש מחלוקת בין האחרונים, על דין המשנה שנשים מביאות ואינן קוראות, אם החיוב הוא מן התורה או מדרבנן. לדעת בעל מנחת חינוך

4. וראה עוד: הרב יצחק מירסקי, הגיוני הלכה, חלק א עמ' 107-108, המביא הסברים שונים להגדיר מהי מצות עשה שהזמן גרמא.

5. וראה בחידושי הרמב"ן לקידושין לג ע"ב בסוגיא דמ"ע שהזמן גרמא, שמנה מצות ביכורים למצוה שאין הזמן גרמא וסיוע הוא לשיטת הטורי אבן ור' עקיבא איגר.

נשים במצות ביכורים

בביאור שיטת החינוך מדאורייתא לא נוהגת הבאת ביכורים בנשים, כי מצוה זו היא זמן גרמא, אלא שרבנן החמירו עליהן להביא. ולדעת טורי אבן ור' עקיבא איגר, מדאורייתא נוהגת בנשים רק הפטור הוא מקריאה בלבד מאחר שהן אינן יכולות לומר "אשר נתת לי ה'".

בשו"ת חדות יעקב תניינא סימן קמה אות לז חידש שרק במצוות עשה שבין אדם למקום כמו תלמוד-תורה, תפילין, סוכה, שופר וכיו"ב, אז נשים פטורות כשהמצוה היא בזמן גרמא. אבל במצוות עשה שבין אדם לחבירו אף אם הזמן גרמא נשים חייבות. לפי הנחה זו מבאר המחבר שביכורים היא מצוה שבין אדם לחבירו הואיל והם ניתנים לכהן ולא נפטרו נשים ממצות ביכורים אף אם נאמר שביכורים היא מצות עשה שהזמן גרמא.

לפי הסבר זה הוא מיישב קושיית שער המשפט סימן לג, למה לי קרא "ועמדו שני האנשים" שאשה פטורה מלהעיד (שבועות ל ע"א), הרי אין מקבלים עדות בלילה (כחו"מ סימן כח סעיף כד) וזו מצות עשה שהז"ג ממנה היא פטורה. אלא שלפי דבריו מיושב מאחר שעדות היא בין אדם לחבירו ובלי הפסוק הייתי מחייבה בעדות.

ג. מקרא ביכורים על ביכורי אשתו

יש להביא ראיה שאשה חייבת מן התורה בהבאת ביכורים משדה שלה, אם כי היא לא קוראת. בגמ' בגיטין מז ע"ב נאמר: "ולביתך" – מלמד שאדם מביא ביכורי אשתו וקורא". בביכורים נאמר: "ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלקיך ולביתך" (דברים כו, יא), ובאה התורה וריבתה שביכורי אשתו שגדלו בקרקע נכסי מלוג שהכניסה לבעלה והבעל אוכל הפירות והקרקע שלה, מביא הבעל ביכורים וגם קורא, וכן פסק הרמב"ם בהל' ביכורים ד, ו. אם נאמר שאשה שיש לה קרקע חייבת בהבאת ביכורים מן התורה אלא שנתמעטה מקריאה בלבד, גילתה תורה מפסוק "ולביתך" שגם הבעל מביא וגם קורא, משום שעיקר הטעם הוא שהפירות שזכתה לו אשתו הם בחיוב הבאה וריבתה תורה שהבעל יכול גם לקרוא עליהם שהרי הזכרים קבלו נחלה בא"י. אבל אם נאמר שאשה לאו בת חיוב כלל בהבאת ביכורים, הרי הפירות גדלו בשדה הפטור ומניין שיתחייב הבעל להביא ע"י זכיית הפירות ממנה? הרי זה דומה לקונה פירות מן השוק בלא קרקע שפטור להביא ביכורים, וכפי שפסק הרמב"ם בהל' ביכורים ב, יד. פירות נכסי מלוג

הרב צבי שלושיץ

הם עוד פחותים מקונה בשוק ששם לכל הפחות הפירות ביכרו בקרקע בר חיובא ואעפ"כ פטור הלוקח מביכורים, כ"ש פירות נכסי מלוג שגדלו וביכרו בקרקע הפטור של האשה. אלא ודאי מוכח מזה דאשה חייבת, רק שאינה יכולה לקרות משום שנשים לא נטלו חלק בארץ, וכיון שהיא זיכתה הפירות לבעל באה התורה וריבתה שהבעל יכול גם לקרוא.⁶

בתוספות אנשי שם במשנה במעשר שני ה, יד הביא בשם הרמ"ז שמסתפק אם נשים יכולות להתוודות וידי מעשרות, משום שנאמר בוידי "ואת האדמה אשר נתת לנו" (דברים כו, טו), ונשים לא קבלו חלק בארץ, ומה זה שונה מביכורים שנשים אינן קוראות לפי כולם. הרמ"ז מחלק בין האמירה "אשר נתת לי" האמור בפרשת מקרא ביכורים, לבין האמירה "אשר נתת לנו" בוידי מעשרות. כשכתוב בלשון רבים, זהו כעין מה שכתבו הפוסקים, והביאם בבית יוסף באו"ח סימן תקפט, שנשים יכולות לברך על מ"ע שהזמ"ג ולומר "אשר קדשנו במצוותיו וציונו", ורצונו לומר לכללות ישראל. כל שכן במעשרות שהנשים חייבות מאחר שיכולות לומר "אשר נתת לנו" לכללות ישראל. אבל בביכורים אף שנשים חייבות בביכורים, אבל אינן יכולות לומר בלשון יחיד "אשר נתת לי".

במנחת חינוך מצוה צא דן אם נאמר שנשים אין חייבות בביכורים אלא מדרבנן מדוע לא אמרו בתלמוד, וכן הרמב"ם לא כתב שחייבות קודם הבאתן להפריש תרומות ומעשרות ולהקדיש הפירות שלא יביאו חולין בעזרה כמו שאמרו גבי הבאה מספק אם יש לו קרקע או אין לו קרקע בקונה שני אילנות? ופלפל שם ליישב שיטת הרמב"ם בדוחק עיין שם.

בספר מנחת יצחק תירץ שמה שתקנו חכמים שנשים תביאנה ביכורים לא מצד הספק אלא משום חומרא בעלמא, והם אמרו שפירות אלו של ביכורים מצד הדין חייבים בתרומות ומעשרות. אלא שאם רבנן קבעו לחייבן בביכורים נמצא שגמר מלאכתן ע"מ לתיתן לכהן וכבר פסק הרמב"ם בהלכות מעשר ב, א: "אינו חייב להפריש מן התורה אלא הגומר פירותיו לאכלן לעצמו, אבל הגומרן למכור פטור מן התורה וחייב מדבריהם שנא' עשר תעשר וגו' ואכלת – אינו חייב אלא הגומר תבואתו לאוכלה, וכן

6. ואולי לזה התכוין בעל משנה ראשונה, ראה לעיל הערה מס' 3.

נשים במצות ביכורים

הלוקח פטור מן התורה שנא' תבואת זרעך וחייב מדבריהם". אם כן כאן שהפירות בכרו וקשרה עליהם גמי ואח"כ משנגמרו בישולן קטפתן ע"מ להביאם ביכורים לכהן – ודאי שאשה זו אינה חייבת בתרו"מ רק מדרבנן, שהם אמרו שתביא ביכורים וגם הם אמרו שחייבת בתרו"מ. וכיון שכל החיוב בתרו"מ הוא רק מדרבנן, הם גם אמרו שתביא ביכורים ולא צריכה להפריש מפירות ביכורים אלו תרו"מ. וכן ניחא מה דלא הצריכו לכל התנאים כמו בקונה שני אילנות שמביא מספק וצריך להתנות כל התנאים.

מה ששנינו במשנה שהאשה מביאה ביכורים ואינה קוראה, כתבו מפרשי המשנה שהטעם הוא שלא נחלקה הארץ לנקיבות. ואע"פ שאבותיה נטלו חלק בארץ, מ"מ את אותה הקרקע לא קבלה בתור נחלה, אלא מדין ירושה ואינה יכולה לומר "אשר נתת לי ה'". ואף בנות צלפחד לא בתורת חלוקה לקחו אלא בתורת ירושה.

ובירושלמי ביכורים א, ו נאמר: "כתוב ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלקיך ולביתך – מלמד שאדם מביא ביכורים מנכסי אשתו וקורא". ועל זה נחלקו ריש לקיש ור' יוחנן אם הפסוק מרבה בחיי אשתו שיש לו לבעל קנין פירות בקרקעה או רק לאחר מיתה כשיורשה. ריש לקיש סבור: "לאחר מיתה הא בחיים לא". ר' יוחנן אמר: "לא שניא – היא בחיים היא לאחר מיתה". ופירשו התוס' בבלי גיטין מז ע"ב ד"ה מתה, שריש לקיש מרבה שהבעל מביא רק לאחר מיתת אשתו, משום שהיו לו פירות הנכסים קודם מיתתה ועכשיו שמתה ירש גם הקרקע והוא כקונה פירות תלושים ואח"כ קנה קרקע שמביא ביכורים (כרמב"ם הלכות ביכורים ב, יד). וכן כתב הר"ש שלריש לקיש אינו קורא אלא לאחר מיתת אשתו שיורשה והוי הכל שלו, והפס' מלמד למקרה שהיה מביא בכורי אשתו ושמע שמתה אשתו, ומשמיענו שאע"ג שבשעת הבאה לא היה לו קנין הגוף והיה כקונה פירות ואח"כ קנה קרקע סתם שפטור, מלמדנו הפסוק שכיון שקודם היה לו בה קנין פירות ואח"כ נעשית הקרקע שלו מביא וקורא, שהרי כל הקרקע משועבדת לפירות ומתקיים "מארצך" ויכול גם לומר "אשר נתת לי", אבל בחייה מביא ואינו קורא מפני שקנין פירות בלבד לאו כקנין הגוף.

אבל מדברי הרמב"ם בהלכות ביכורים ד, ו משמע שלריש לקיש אפילו מחיים מביא וקורא, שאע"ג שקנין פירות לאו כקנין הגוף, כאן לימדה התורה שאפילו מחיים מביא: "אבל מביא אדם מנכסי אשתו ביכורים

הרב צבי שלושיץ

וקורא אע"פ שאין לו גוף הקרקע שנאמר אשר נתן לך ה' אלקיך ולביתך, אע"פ שמתה אשתו אחר שהפריש והוא בדרך, מביא וקורא". וממה שכתב אע"פ שמתה אשתו בדרך משמע שמחיים בודאי מביא וקורא כי ריבה הכתוב. אלא שלאחר מותה הייתי אומר שיהיה דינו כשליח ואינו קורא קמ"ל שלא, כמו שנאמר בגמרא בגיטין מז ע"ב לפי ר' יוחנן. וזה בניגוד לירושלמי ופסק הרמב"ם כבבלי, לפי ריש לקיש שאפילו מחיים מביא שיש כאן ד"ולביתך", כי לפי הבבלי המחלוקת של ר"י ור"ל מה בא הכתוב "ולביתך" לרבות, לפי ריש לקיש בא לרבות שגם בחיי האשה הבעל מביא וקורא, אע"פ שיש לו רק קנין פירות וקנין פירות לא כקנין הגוף בעלמא כאן חדשה תורה שלא כן ויביא ויקרא. אבל לר' יוחנן הפסוק "ולביתך" האמור גבי ביכורים מלמד על כל מקום שיש קנין פירות בלבד הוא כקנין הגוף שהרי ביכורי אשתו יש לו לבעל רק כקנין פירות ומביא וקורא. והרמב"ם פסק כר"ל שקנין פירות לא כקנין הגוף, לכן הדגיש הרמב"ם אע"פ שאין לו גוף הקרקע, אלא שבביכורים התורה ריבתה שהבעל יביא מ"ולביתך".